

HENRYK DRAWNEL SDB

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin

OBRAZ IDEALNEGO KAPŁANA NA PRZYKŁADZIE LEWIEGO W WIZJACH LEWIEGO

THE IMAGE OF AN IDEAL PRIEST ACCORDING TO THE VISIONS OF LEVI

SUMMARY: The *Visions of Levi* is an Aramaic apocryphal text that belongs to the Jewish lore of the Second Temple priestly literature. Composed probably in the third century B.C., the oldest manuscripts of this priestly composition were found in Qumran cave 4 and palaeographically dated to the end of the second century B.C. The text presents an autobiographical account of Levi's life based on the biblical data concerning the priestly patriarch. Although in the biblical account the Levitical priesthood begins with the ordination of Aaron, the apocryphon traces the origins of this priesthood back to Levi and depicts him as a model priest, pious, zealous in the matters of marital purity, eager student of priestly and scribal knowledge, prophetic visionary that foretells the royal and priestly future of his sons. The priestly composer created an image of an ideal Levitical priest that was meant to serve for the next generations of priestly apprentices as a model priest to imitate.

SŁOWA-KLUCZE: Qumran, kapłaństwo lewickie, apokryfy *Starego Testamentu*, literatura dydaktyczna, literatura okresu Drugiej Świątyni, idealne postacie we wczesnym judaizmie

KEY WORDS: Qumran, Levitical priesthood, pseudoepigrapha of the Old Testament, didactic literature, Second Temple literature, ideal figures in early Judaism.

Wizje Lewiego to apokryf *Starego Testamentu* skomponowany w języku aramejskim w trzecim wieku przed Chr., a może nawet u schyłku czwartego¹. Jego najstarsze fragmenty znalezione w Qumran pochodzą z drugiej połowy drugiego wieku przed Chr.², ale analiza treści oraz porównanie z *Księgą Jubileuszów* sugerują datę kompozycji dużo wcześniejszą aniżeli paleograficzna

¹ Aramejski i grecki tekst oryginału wraz z pierwszym w języku polskim pełnym tłumaczeniem apokryfu w: H. DRAWNEL, «Oryginalny tekst i polskie tłumaczenie aramejskich *Wizji Lewiego*», *RT* 55:2008, z. 1, s. 98-121.

² Fragmenty qumrańskie apokryfu zostały opublikowane w serii *Discoveries in the Judaean Desert* przez Stone'a i Greenfielda. M.E. STONE, J.C. GREENFIELD, «4Q213 and 214», w: *Qumran Cave 4: XVII. Parabiblical Texts* [Discoveries in the Judean Desert 22], t. 3, red. G. Brooke, Oxford 1996, s. 1-72, Pls I-IV.

datacja manuskryptów z Qumran³. Dokument ten stał się inspiracją dla judeochrześcijan, którzy włączyli przeredagowaną grecką formę tego apokryfu w skład *Testamentu Dwunastu Patriarchów*⁴ i nazwali go *Testamentem Lewiego*. Analiza form literackich zawartych w aramejskich *Wizjach* dobitnie wykazuje, że nie są one testamentem, lecz raczej pseudoepigraficzną autobiografią kapłańską o silnym zabarwieniu dydaktycznym. Nie jest wiadome, gdzie i przez kogo dokument został skomponowany, lecz obecność sekcji metrologicznej, wykazującej wpływy literatury dydaktycznej sumeryjskiej oraz akkadyjskiej, wskazuje na środowisko żydowskich kapłanów-lewitów, którzy, jeśli nawet nie mieszkali na terytorium Babilonii, to byli w silnym kontakcie z kulturą babilońską w jej aramejskiej formie. Wydaje się jednak, że umiejscowienie kompozycji tego tekstu na terytorium Babilonii lepiej tłumaczy obecne w tekście kontakty z kulturą języka akkadyjskiego, która w okresie hellenistycznym przeżywała tam swój renesans.

Aramejskie *Wizje Lewiego* pozostają dokumentem fragmentarycznym, brakuje bowiem początku i końca tej ciekawej kompozycji. Niemniej jednak ich treść ma ogromne znaczenie dla zrozumienia kwestii kapłaństwa lewickiego w trzecim wieku przed Chr. i w późniejszym okresie, zważywszy, że poza nielicznymi tekstami *Starego Testamentu* oraz relacjami Józefa Flawiusza, nie dotrwała do naszych czasów literatura kapłańska spisana przez samych kapłanów. Trzecim wyjątkiem są teksty z Qumran, które wydały dwie inne aramejskie kompozycje kapłańskie, *Pouczenia Qahata* (4Q542)⁵ oraz *Wizje Amrama* (4Q543–4Q549)⁶, stanowiące wraz z aramejskimi *Wizjami Lewiego* swoistego rodzaju trylogię kapłańską. *Wizje Lewiego* przedstawiają autobiografię protoplasty rodu kapłańskiego inspirowaną przez teksty biblijne. Fragmentaryczne *Pouczenia Qahata* zachowały instrukcję kapłańską syna Lewiego, natomiast *Wizje Amrama*, wnuczka Lewiego, koncentrują się na apokaliptycznej wizji świata aniołów, dowodzonych przez występnego króla

³ Za wczesną datacją apokryfu sięgającą nawet końca czwartego wieku przed Chr. opowiedział się Milik. J.T. MILIK, *The Books of Enoch: Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*, Oxford 1976, s. 24; Stone uważa, że apokryf został skomponowany w trzecim wieku przed Chr. M.E. STONE, «Ideal Figures and Social Context: Priest and Sage in the Early Second Temple Age», w: *Ancient Israelite Religion: Essays in Honor of Frank Moore Cross*, red. D.J. Miller, Philadelphia 1987, s. 578.

⁴ Tekst krytyczny *Testamentów* opracował de Jonge. H.J. DE JONGE, *The Testaments of the Twelve Patriarchs: A Critical Edition of the Greek Text. In Cooperation with H. W. Hollander, H. J. de Jonge, Th. Korteweg* [Pseudoepigrapha Veteris Testamenti Graece 1/2], Leiden 1978. Tłumaczenie angielskie oraz szczegółowy komentarz ukazał się kilka lat później: H.W. HOLLANDER, M. DE JONGE, *The Testaments of the Twelve Patriarchs: A Commentary* [Studia in Veteris Testamenti Pseudoepigrapha 8], Leiden 1985.

⁵ Aramejski tekst apokryfu wraz z komentarzem i francuskim tłumaczeniem opublikował Puech. E.PUECH, *Qumrân Grotte 4 - XXII: Textes araméens. Première partie: 4Q529-549* [Discoveries in the Judaean Desert 31], Oxford 2001, s. 257-282.

⁶ Również ten apokryf aramejski został opublikowany w serii *Discoveries in the Judaean Desert* przez Puecha (*Qumrân Grotte 4 - XXII*, s. 282-405).

ciemności i sprawiedliwego przywódcę aniołów światłości. Poniższy obraz idealnego kapłana oparty jest na tekście *Wizji Lewiego*, należy jednak pamiętać, że dokument ten jest częścią obszerniejszej tradycji kapłańskiej o charakterze apokaliptycznym, do której należą również *Pouczenia Qahata* i *Wizje Amrama*.

I. POBOŻNY KANDYDAT DO KAPŁAŃSTWA

Początek apokryfu przedstawia Lewiego, który po rytualnej kąpieli połączonej z moralnym nawróceniem staje do modlitwy przed Bogiem, unosząc ku górze swe ręce. Modlitwa błagalna rozpoczyna się wezwaniem Bożego imienia oraz składa się z litanii prośb zwróconych do Boga, których celem jest otrzymanie Bożego zbawienia i nawiązanie głębokiej więzi z Bogiem (1a, ww. 6b-15a.17-18). Podstawą nadziei bycia wysłuchanym jest przypomnienie błogosławieństwa i obietnicy potomstwa udzielonego Abrahamowi i Sarze (1a, ww. 15b-16). Lista prośb zwrócona przez Lewiego do Boga dobrze charakteryzuje idealną postawę lewity, który ma otrzymać konsekrację kapłańską. Lewi więc prosi Boga o wolność od nieprawego ducha, złej intencji, nierządu i pychy (1a, w. 7), od władzy szatana zwodzącej z drogi Bożej (1a, w. 10) oraz o to, by Bóg stał z powierzchni ziemi wszelką nieprawość i oczyścił jego serce od wszelkiej nieczystości (1a, ww. 13-14). Prośba ta bliska jest poleceniu Boga wydanemu aniołowi Michałowi w *Księdze Czuwających* (1Hen 10,20 [G]), który po potopie ma oczyścić ziemię z wszelkiej nieprawości i nieczystości. W kontekście *Wizji Lewiego* prośba ta znajduje pośrednią realizację w apokryfie opisującym zabójstwo Sychema dokonane przez Lewiego oraz „sprawców przemocy” (ww. 1c-2 oraz 78), czyli sprawców gwałtu na Dinie, siostrze Lewiego. Lewi w ten sposób okazuje, że nie tylko pomścił zniewagę siostry Diny, ale również uniemożliwił Sychemowi wejście w związek małżeński z Diną, co byłoby pogwałceniem preferowanej w apokryfie zasady endogamii. Gwałt na Dinie, który prowadzi do zabicia przez Lewiego i Symeona mieszkańców Sychem, opisany jest szczegółowo w Rdz 34, natomiast relacja apokryfu dotycząca tego dramatycznego wydarzenia jest niestety bardzo fragmentaryczna i niekompletna (ww. 1c-2 oraz 78).

Pozytywne prośby w modlitwie Lewiego natomiast obejmują dar ducha Bożego, dar rady, mądrości, wiedzy oraz mocy⁷, po to, by móc postępować

⁷ Wydaje się, że ta lista darów w apokryfie jest przepracowaną wersją listy z tekstu Iz 11,2, w którym są ponadto wymienione rozum i bojaźń Boża, i w którym powyższe cechy przypisane są idealnemu władcy z rodu Jessego, czyli potomkowi królewskiemu wywodzącemu się z dynastii dawidowej.

zgodnie z tym, co się Bogu podoba (1a, ww. 8-9). Ponadto Lewi prosi Boga o miłosierdzie oraz o to, by Bóg zbliżył go do siebie tak, aby stał się jego sługą i aby mógł służyć Bogu we właściwy sposób (1a, w. 11). Prośba ta łączy w sobie teologię Bożego sługi, znaną z wielu tekstów *Starego Testamentu*, z posługą kapłańską, do której aspiruje Lewi. Kolejne wersety modlitwy (1a, ww. 17-19) w podobny sposób łączą przedstawienie Lewiego jako sługi Bożego, którego zadaniem jest być blisko Boga, to znaczy wypełniać funkcje kapłańskie⁸, oraz uczestniczyć w Bożych wyrokach w celu wykonywania prawdziwego i prawego sądu, czyli pełnić także funkcje sędziowskie. Dalszy rozwój wydarzeń w *Wizjach Lewiego* sugeruje, że Bóg odpowiedział na modlitwę pobożnego kandydata na kapłana: Lewi zostaje wywyższony w swojej posłudze przez aniołów w wizji sennej (w. 7), natomiast Jakub, jego ojciec, udziela mu konsekracji kapłańskiej w Betel (w. 9). Izaak obwieszcza Lewiemu, że jego opinia prawna przewyższa opinię reszty ludzkości (w. 14), natomiast Lewi zapowiada swoim synom, że będą oni kapłanami, urzędnikami, sędziami, a nawet królami (ww. 99-100).

2. APOKALIPTYCZNY WIZJONER

Apokryf kapłański zawiera fragmenty dwóch wizji, które choć nie pozwalają na dokładną rekonstrukcję ich treści, to jednak ukazują bliski związek Lewiego z rzeczywistością transcendentną. We fragmentach pierwszej wizji (w. 1b), która następuje po zakończeniu modlitwy, Lewi widzi wysoką górę sięgającą nieba, ukazują mu się też bramy nieba i anioł, który zaprasza go, aby je przekroczył. Jakkolwiek dalsza część apokaliptycznego snu jest nieobecna w apokryfie, to jednak grecki *Testament Lewiego* (2,2-5,2) mówi o wędrowce Lewiego przez siedem poziomów nieba i dotarciu aż do tronu Bożej obecności. W drugiej fragmentarycznej wizji (ww. 3a-7), następującej bezpośrednio przed ziemską konsekracją kapłańską Lewiego, z wizjonerem rozmawia siedmiu aniołów, którzy wynoszą go ponad całą ludzkość, obdarzając go wielkością odwiecznego pokoju. Ponadto zachowany tekst opisuje pełne nieszczęścia i głodu królestwo miecza (ww. 4b-5), któremu przeciwstawione jest królestwo kapłanów cieszące się dobrobytem i pokojem (ww. 3c-4a).

⁸ Przedstawienie kapłanów lewitów jako tych, którzy „zblizają się” do Boga, aby mu służyć, jest obecne w Ez 43,19 oraz w Ez 44,13.15. W Wj 29,4 Aaron i jego synowie zbliżają się do Namiotu Spotkania, gdzie pod kierownictwem Mojżesza są konsekrowani na kapłanów.

Na końcu wizji Lewi budzi się i ukrywa objawione treści w swym sercu, co jest charakterystycznym elementem objawienia apokaliptycznego⁹.

3. KRÓLEWSKIE KAPŁAŃSTWO¹⁰

Po obudzeniu z sennej wizji Lewi udaje się wraz z braćmi i ojcem Jakubem najpierw do Izaaka, który błogosławi Lewiego. Następnie czytelnik odnajduje Lewiego i całą rodzinę Jakuba w Betel (ww. 9-10), gdzie ten ostatni wydziela dziesięcinę z tego, co posiada, zgodnie ze ślubem złożonym w Rdz 28,22. W kontekście tej dziesięciny w Betel, o której milczy *Księga Rodzaju*, Jakub konsekruje Lewiego na kapłana, przydzielając mu dziesięcinę, oblekając go w kapłańskie szaty oraz „napełniając” ręce Lewiego. Wyrażenie idiomatyczne „napełnić ręce” (*mly yd*) jest technicznym określeniem konsekracji kapłańskiej znanym z *Księgi Wyjścia* (29,9.29.33.35), *Księgi Kapłańskiej* (8,33; 16,32; 21,10) i *Księgi Liczb* (3,3). Po konsekracji Lewi natychmiast rozpoczyna swoją posługę jako kapłan, składając w Betel ofiary. Ponadto apokryf nazywa Lewiego „kapłanem Boga najwyższego” (ww. 9 i 13, *khyn l'l 'lywn*), czyli przypisuje Lewiemu tytuł kapłański, który w Rdz 14,17 określa Melchizedeka, króla Szalemu i kapłana Boga Najwyższego. Określenie Lewiego tytułem Melchizedeka wydaje się być tu świadomym posunięciem redakcyjnym autora apokryfu, mającym na celu ukazanie powiązania kapłaństwa lewickiego z funkcją władzy królewskiej, co widoczne jest w innych miejscach tego dokumentu. W w. 3c, będącym częścią mowy aniołów do Lewiego, użyte jest wyrażenie „królewskie kapłaństwo”, dosłownie „królestwo kapłaństwa” (*mlkwt khnwt'*), które według wspomnianego fragmentarycznego tekstu, przynależy do synów Lewiego. Wyrażenie to przypisuje władzę królewską (*mlkwt*) genealogicznemu kapłaństwu lewickiemu, z pominięciem władzy królewskiej przypisywanej w historii Izraela potomkom Judy, syna Jakuba, czy wręcz całemu narodowi, jak to ma miejsce w Wj 19,6, gdzie wyrażenie „królestwo kapłanów” (*mlkwt khnym*) odnosi się do całego narodu. W końcowej części apokryfu, we fragmentarycznej mowie Lewiego zwróconej do swoich synów, powraca temat władzy królewskiej. Lewi stwierdza (w. 99),

⁹ Relacja pomiędzy zakończeniem drugiej wizji Lewiego a objawieniem o charakterze apokaliptycznym została omówiona w: H. DRAWNEL, *An Aramaic Wisdom Text from Qumran: A New Interpretation of the Levi Document* [Supplements to the Journal for the Study of Judaism 86], Leiden, s. 248.

¹⁰ Problematyka królewskiego kapłaństwa w *Wizjach Lewiego* została szczegółowo przedstawiona w: H. DRAWNEL, «Królewskie kapłaństwo w aramejskich *Wizjach Lewiego*. Melchizedek oraz kapłańska τελειωσις (Hbr 7,11)», w: *Królestwo Boże: dar i nadzieja* [Analecta Biblica Lublinensia 3], red. K. Mielcarek, Lublin, s. 49-61.

iz, zgodnie z treścią apokaliptycznych ksiąg, jego synowie będą zarówno przywódcami (*r'szyn*), prawnikami (*šptyn*) i sędziami (*d' [nyn]*), jak też kapłanami (*khny*) i królami (*mlkyn*), a ich przyszła chwała związana będzie z ich władzą królewską (*mlkwtkn*). Przypisywanie władzy królewskiej kapłaństwu lewickiemu w apokryfie zgadza się ze szczególną rolą kapłanów lewitów w zarządzaniu perską, a później wczesnohellenistyczną prowincją Judei, co jest poświadczone w skąpych źródłach historycznych tego okresu¹¹. Szczególnie ważna rola arcykapłana w tym okresie historycznym znajduje swoje pośrednie odzwierciedlenie również w apokryfie lewickim. Patrząc znowu w przyszłość, Lewi przewiduje (w. 67), że Qahatowi, czyli jego drugiemu synowi, będzie przypisane zgromadzenie całego narodu (*knšt kl ['m']*), oraz że będzie posiadał władzę arcykapłana sprawowaną w stosunku do całego Izraela. Zachowany tekst aramejski sugeruje, że wyrażenie „zgromadzenie całego narodu”¹² jest aluzją do Rdz 49,10, gdzie umierający Jakub mówi o zgromadzeniu wszystkich narodów w odniesieniu do Judy, protoplasty królewskiej dynastii dawidowej. Wyrażenie więc, które tekst biblijny przypisuje Judzie, w tekście apokryfu odnosi się do Qahata, drugiego syna Lewiego, podkreślając w ten sposób jego przywódczą rolę arcykapłana.

4. STUDENT LITURGII I METROLOGII KAPŁAŃSKIEJ

Wizje Lewiego to jeden z niewielu tekstów żydowskich okresu Drugiej Świątyni, który poświęcony jest dydaktyce kapłańskiej. Po konsekracji kapłańskiej w Betel Lewi, wraz z całą rodziną Jakuba, dociera do Hebronu, gdzie mieszka Izaak, jego dziadek. Kiedy ten dowiaduje się, że Lewi został konsekrowany kapłanem Boga Najwyższego, rozpoczyna uczyć go „prawa kapłańskiego”, które poświęcone jest posłudze kapłańskiej i życiu kapłańskiemu. Pierwsza część tego prawa (ww. 14-18), która przybiera formę instrukcji mądrościowej,¹³ koncentruje się na poleceniach dotyczących czystości, które są podstawą świętości kapłańskiej. Lewi powinien unikać wszelkiej nieczystości i grzechu,

¹¹ Władza arcykapłana w okresie perskim oraz wczesnohellenistycznym w Izraelu została omówiona przez autora niniejszego studium w: H. DRAWNEL, «Władza arcykapłana w Izraelu we wczesnym okresie hellenistycznym: pomiędzy historią a kapłańską ideologią dydaktyczną», w: *Polityka a religia. Przyszłość Cywilizacji Zachodu*, red. P. Jaroszyński, Lublin 2007, s. 297-319.

¹² Analiza tego wyrażenia aramejskiego, w świetle Rdz 49,10 oraz targumów i midraszu, przeprowadzona została przez Greenfielda i Stone'a. J.C. GREENFIELD M.E. STONE, «Remarks on the Aramaic Testament of Levi from the Geniza», *Revue biblique* 86:1979, s. 223.

¹³ Forma literacka instrukcji Izaaka została omówiona przez autora niniejszego studium w: H. DRAWNEL, *An Aramaic Wisdom Text*, s. 254-259.

szczególnie grzechu nierządu (*znwt*), gdyż jest on rozumiany jako wchodzenie w związek małżeński z kobietą obcą spoza rodziny Izaaka. Lewi powinien więc wejść w związek małżeński w obrębie tej samej rodziny plemiennej (*mšpḥh*). Tego rodzaju prawo małżeńskie, nazywane dzisiaj endogamią, jest zachowane w pozostałej części apokryfu, gdyż Lewi żeni się z Melchą, córką Batuela, syna Labana a brata Lei, matki Lewiego (w. 62). Synowie Lewiego: Gerszom, Qahat i Merari również zachowują zasadę endogamii pod czujnym okiem patriarchy rodu kapłańskiego, który sam wybiera dla nich żony spośród córek jego braci (w. 73). Syn Qahata, Amram, wchodzi natomiast w związek małżeński z Jochebed, córką Lewiego (w. 75), a więc ze swoją ciotką, która według chronologii apokryfu ma tyle samo lat co Amram (w. 77). Tak więc w przypadku Amrama prawo endogamii jest co prawda zachowane, a jego dane biograficzne potwierdzone są przez Wj 6,20 (por. Lb 26,59), jednakże *Księga Kapłańska* zakazuje wchodzić w związki seksualne z siostrą własnego ojca (Kpł 18,12), a więc stoi on w wyraźnej sprzeczności z genealogią *Księgi Wyjścia* oraz z apokryfem kapłańskim. Późniejsza tradycja rabinacka usiłowała na różne sposoby rozwiązać ten problem egzegetyczny obecny już w Wj 6,20¹⁴, lecz dla autora apokryfu konflikt prawny z Kpł 18,12 nie wydaje się stanowić żadnego problemu. Jak wskazuje Ezd 9,1-2 endogamia jako prawo małżeńskie miała szczególne znaczenie w okresie powygnaniowym, kiedy to kapłan Ezdrasz zakazał całemu Izraelowi, kapłanom i lewitom praktykowania eksogamii, czyli wchodzenia w związki małżeńskie z kobietami spoza Izraela.

Oprócz prawa małżeńskiego ściśle powiązanego ze świętością kapłańską, Izaak uczy Lewiego poprawnego rytui ofiary całopalnej z wołu (ww. 19-30), której towarzyszy rytualna kąpiel i szereg ablucji rąk i nóg. Opis rytui liturgicznej tej ofiary jest bardzo rozbudowany i różni się w wielu miejscach od opisu ofiary całopalnej w *Księdze Kapłańskiej* (por. Kpł 1). Druga część pouczenia liturgicznego Izaaka (ww. 31-47) dotyczy ilości składanego w ofierze drewna (ww. 31-36), soli (ww. 37-40a), mąki (ww. 40b-42), oliwy i wina (ww. 43-44) oraz kadzidła (ww. 45-46a). Na końcu tej sekcji autor apokryfu umieścił metrologiczną tablicę, w której ukazuje relacje pomiędzy różnego rodzaju miarami wagi i objętości. Takie zakończenie drugiej części instrukcji liturgicznej sugeruje, że jej celem jest nie tyle przekazanie wiadomości o ilości składanych w ofierze materiałów ofiarniczych, ile nauka systemu miar i wag, niezbędnego w kapłańskiej posłudze. Analiza ww. 31-47 pod tym kątem potwierdza poprawność takiej interpretacji, gdyż stosowane w tekście apokryfu liczby i ułamki ewidentnie naśladują sześćdziesiątny system miar i wag, który występuje w sumeryjskich i akkadyjskich listach leksykalnych, używanych

¹⁴ H. DRAWNEL, *An Aramaic Wisdom Text*, s. 312.

w edukacji metrologicznej pisarzy babilońskich przez cały okres istnienia kultury pisma klinowego¹⁵. Innymi słowy, autor *Wizji Lewiego* wzorował się na babilońskich metodach pedagogicznych w dziedzinie metrologii, które przeszczepił na grunt edukacji kapłanów-lewitów w Izraelu¹⁶. Lewi, który studiuje ten system metrologiczny pod kierownictwem Izaaka, sankcjonuje w ten sposób włączenie metrologicznej tradycji babilońskiej w strukturę religijną i społeczną Izraela.

5. KAPŁAŃSTWO GENEALOGICZNE

Kiedy Jakub w Betel przystępuje do wydzielania dziesięciny i konsekracji kapłańskiej Lewiego, ten ostatni mówi o sobie samym, że stoi jako pierwszy na czele kapłaństwa (w. 9). Zdanie to sugeruje, że autor apokryfu przypisuje Lewiemu zaszczyt bycia pierwszym kapłanem w genealogicznym kapłaństwie praktykowanym w Izraelu. Przekazanie przez Jakuba dziesięciny Lewiemu jest częścią rytu konsekracji kapłańskiej, a zarazem znakiem godności kapłańskiej. Tekst apokryfu modyfikuje w ten sposób zapis *Księgi Liczb*, według którego dziesięcina przynależy się lewitom posługującym w namiocie spotkania (Lb 18,21-24; por. Pwt 26,12), nie zaś kapłanom. Kapłani, według tej samej *Księgi Liczb* (18,26), mieli otrzymywać od lewitów jedynie dziesiątą część dziesięciny lewitów, co stoi w sprzeczności z przyznaniem dziesięciny w apokryfie bezpośrednio Lewiemu. Jest wielce prawdopodobnym, że przyznanie Lewiemu dziesięciny przez Jakuba wzorowane jest w apokryfie nie na tekście *Księgi Liczb*, lecz na opisie spotkania pomiędzy Melchizedekiem a Abrahamem w Rdz 14,17-20, kiedy to Abraham wydzielił Melchizedekowi dziesięcinę z wszystkiego, co posiadał. Przydzielenie więc dziesięciny Lewiemu byłoby drugim elementem aluzji do osoby Melchizedeka w wersecie 9 *Wizji*, w którym Lewi nosi już kapłański tytuł Melchizedeka, króla Szalemu: „kapłan Boga Najwyższego”¹⁷.

¹⁵ Podstawowe zasady użycia list leksykalnych w edukacji pisarzy babilońskich zostały omówione przez Robson. E. ROBSON, «The Tablet House: A Scribal School in Old Babylonian Nippur», *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale* 95:2001, s. 39-66; E. ROBSON, *Mathematics in Ancient Iraq: A Social History*, Princeton 2008, s. 97-106.

¹⁶ Dokładną analizę relacji pomiędzy babilońskimi listami leksykalnymi a metrologiczną sekcją apokryfu kapłańskiego można znaleźć w: H. DRAWNEL, *An Aramaic Wisdom Text*, s. 280-287; H. DRAWNEL, «Edukacja kapłanów w Izraelu w świetle babilońskiej tradycji skrybalnej (*Księga Wizji Lewiego* 24; 31-47)», *RT* 54:2007, s. 49-68.

¹⁷ Achim przeprowadził analizę porównawczą pomiędzy Melchizedekiem a Lewim, ukazując szereg reinterpretacji tekstów biblijnych w żydowskiej literaturze apokryficznej, które prowadzą do

Opis małżeństwa Lewiego z Melchą nie jest poświadczony na kartach *Starego Testamentu*, które nie wymieniają imienia żony Lewiego, natomiast narodziny kolejnych synów pierwszego kapłana kapłaństwa genealogicznego stają się okazją do podkreślenia wizjonerskich talentów Lewiego, dzięki którym przepowiada on przyszłość swych potomków. Kiedy rodzi się Gerszom, Lewi widzi w swojej wizji, że Gerszom i jego potomstwo zostaną wyrzuceni z posługi kapłańskiej (w. 64). Lewi przewiduje również przyszłość przy narodzinach swego drugiego syna, Qahata, przypisując mu urząd arcykapłana i wiodącą rolę w kierowaniu narodem (w. 67). Podobną przepowiednię o chwalebnej przyszłości swoich synów Lewi wyraża w swej końcowej mowie w apokryfie (w. 99), w której stwierdza między innymi, iż wiedzę o przyszłej władzy sądowniczej, kapłańskiej i królewskiej swoich synów wyczytał w księgach. Wiedza o przyszłości zamknięta w księgach jest typowym elementem literatury apokaliptycznej, obecnym również w innym miejscu w apokryfie. Izaak kończy edukację Lewiego w centralnej części apokryfu, obiecując mu, że jego potomstwo zostanie zapisane na zawsze w księdze pamięci życia i że imię Lewiego, podobnie jak imiona jego synów, nie zostaną z niej wymazane na wieki (ww. 59-60).

W sekcji apokryfu poświęconej genealogii synów Lewiego (ww. 62-77) patriarcha opisuje z kolei narodziny swoich trzech synów i córki Jochebed. Opisowi temu towarzyszą dane dotyczące wieku Lewiego w momencie narodzin każdego dziecka oraz midrasze onomastyczne, które rzucają światło na przyszłość każdego z potomków. Oprócz tego wymienieni są synowie synów Lewiego, czyli jego wnuki, dla których Lewi znajduje żony, a których imiona znane są z tekstów *Starego Testamentu*. Pośród tych danych genealogicznych szczególne miejsce zajmuje drugi syn Lewiego Qahat oraz syn Qahata Amram. Qahatowi przypisana jest zaszczytna funkcja arcykapłana, natomiast midrasz onomastyczny odnośnie do imienia Amrama mówi o tym, iż wyprowadzi on naród z Egiptu (w. 76). Stwierdzenie to jest oczywistą aluzją do przyszłej roli synów Amrama, czyli Mojżesza i Aarona, i wydarzeń opisanych w *Księdze Wyjścia*. Genealogie biblijne nie pozostawiają wątpliwości, że byli oni lewitami, synami Amrama (Wj 6,20; Lb 26,59; 1Krn 5,29), apokryf więc opiera się znowu na tekstach biblijnych i podkreśla rolę odegraną przez kapłaństwo lewickie w wyprowadzeniu Izraelitów z niewoli egipskiej. Przypisanie funkcji arcykapłana Qahatowi nie ma fundamentu biblijnego, niemniej jednak tekst ten ukazuje jeden z głównych celów kompozycji apokryfu kapłańskiego. Celem tym jest wykazanie, że funkcja arcykapłana związana jest z początkiem

reinterpretacji osoby Lewiego w świetle tradycji biblijnej o Melchizedeku. A. АCHИМ, «Melchizedek and Levi», w: *Dead Sea Scrolls: Fifty Years after their Discovery: Proceedings of the Jerusalem Congress, July 20-25, 1997*, red. L.H. Schiffman, Jerusalem 2000, s. 773-788.

kapłaństwa genealogicznego, które uformowało się na długo przed wyjściem z Egiptu i ustaleniem kultu pod górą Synaj.

6. NAUCZYCIEL WŁASNYCH DZIECI

Kiedy Izaak kończy pouczać Lewiego w instrukcji kapłańskiej (ww. 14-61), w ostatniej jej części wydaje mu konkretne polecenia odnośnie do tego, czego Lewi się nauczył: *I pouczaj swoich synów w ten sposób, aby postępowali zgodnie z tym prawem, tak jak ja tobie pokazałem. Tak bowiem ojciec Abraham nakazywał mi postępować i nakazywać moim synom* (ww. 49-50). Autor apokryfu w ten sposób przekazuje ważną uwagę odnośnie do sposobu przekazywania wiedzy kapłańskiej: ma się ono dokonywać z pokolenia na pokolenie wewnątrz rodziny kapłańskiej, w której ojciec jest nauczycielem swoich synów w materii dotyczącej wykształcenia zawodowego. Tak jak Abraham przekazał wiedzę kapłańską Izaakowi, podobnie postępuje też Izaak z Lewim w dydaktycznej i najobszerniejszej części apokryfu. Końcowa ekshortacja Izaaka skierowana do Lewiego pokazuje ten sam paradygmat przekazu wiedzy w stosunku do synów. Należy zauważyć, że ramy narracyjne (ww. 11-13; 48-50) instrukcji kapłańskiej Izaaka (ww. 14-50; 51-61) zawierają wyrażenia charakterystyczne dla literatury dydaktyczno-mądrościowej, w której przykładowo wyrażenie „mój synu” (*bry*) odnosi się nie tyle do więzów krwi, ile do relacji nauczyciel-uczeń. Tego rodzaju słownictwo występujące w *Wizjach Lewiego* sugeruje, że edukacja kapłanów lewitów w okresie powygnaniowym odbywała się nie w osobnych szkołach przyświątynnych, lecz w środowiskach rodzin kapłańskich, w których wiedza przekazywana była z ojca na syna. Ten paradygmat przekazu wiedzy jest obecny też w starożytnej Mezopotamii w pierwszym tysiącleciu przed Chr.¹⁸. System szkoły pisarskiej (*edubba*)¹⁹, poświadczony w pierwszej połowie drugiego tysiąclecia przed Chr. w starożytnej Babilonii, przestał istnieć prawdopodobnie w okresie kasyckim, natomiast zarówno

¹⁸ Na temat przekazu wiedzy w społeczeństwie babilońskim w pierwszym tysiącleciu przed Chr., zob. P.D. GESCHE, *Schulunterricht in Babylonien im ersten Jahrtausend v. Chr.* [Alter Orient und Altes Testament 275], Münster 2001.

¹⁹ Na temat szkół pisarskich okresu starobabilońskiego oraz zakresu przekazywanej wiedzy, zob. Å.W. SJÖBERG, «The Old Babylonian Eduba», w: *Sumerological Studies in Honor of Thorkild Jacobsen* [Assyriological Studies 20], Chicago 1975, s. 159-179.; H.L.J. VANSTIPHOUT, «On the Old Babylonian Eduba Curriculum», w: *Centres of Learning: Learning and Location in Pre-Modern Europe and the Near East* [Brill's Studies in Intellectual History 61], red. J.W. Drijvers, Leiden 1995, s. 3-16; K. VOLK, «Edubba'a und Edubba'a-Literatur: Rätsel und Lösungen», *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 90:2000, s. 1-30.

pierwsza, jak i druga połowa pierwszego tysiąclecia przed Chr., wskazuje na przekaz skomplikowanego systemu pisma i kultury Mezopotamii z ojca na syna w środowisku zawodowych pisarzy, którzy niekiedy byli również kapłanami określanymi jako *āšipu* (kapłan-egzorcysta) lub *kalû* (kapłan lamentacji)²⁰.

Sposób przekazu wiedzy z ojca na syna w obrębie rodziny kapłańskiej wydaje się być więc pod wpływem zwyczajów kultury Mezopotamii, zważywszy, że część instrukcji kapłańskiej Izaaka (ww. 31-47) jest skomponowana na podstawie sześćdziesiątego systemu metrycznego, studiowanego przez początkujących pisarzy babilońskich. Przekaz wiedzy z ojca na syna w obrębie jednej rodziny jest również poświadczony w apokaliptycznej *Księdze Henocha* oraz apokryficznej *Księdze Jubileuszów*. I tak w micie o upadłych aniołach (1Hen 6–11) rodzaj i charakter wiedzy przekazywanej przez upadłe anioły ludzkości jest tematycznie mocno powiązany z rodzajem wiedzy, studiowanym i praktykowanym przez babilońskich kapłanów *āšipu* w okresie perskim, hellenistycznym i arsadzkim²¹. Wydaje się zatem dość uzasadnionym twierdzenie, że literatura apokryficzna okresu Drugiej Świątyni zachowała pewne elementy modelu edukacji zawodowej kapłanów i specjalistów w dziedzinie religii żydowskiej, którzy czerpali swoje wzorce z literatury i tradycji skrybalnej starożytnej Mezopotamii.

W dalszej części apokryfu, to znaczy w poemacie mądrościowym, Lewi przejmuje rolę dydaktyczną sprawowaną przez Izaaka i rozpoczyna zachęcać swoich synów, by podejmowali trud wykształcenia mądrościowego. Czwarta, centralna scena poematu (ww. 91-93), stawia jako ideał do naśladowania przykład nauczyciela mądrości, który dzięki swej wiedzy zdobywa międzynarodową sławę. Józef, brat Lewiego, przedstawiony jest również jako nauczyciel umiejętności pisarskich oraz mądrości, co prowadzi do jego królewskiego wyniesienia (w. 90). Przedstawienie Józefa jako nauczyciela wiedzy pisarskiej jest sugerowane przez niektóre teksty biblijne (por. Rdz 41,39.49; 45,8; Ps 105,20-22)²², natomiast jego zrównanie z godnością królewską służy ponadto jako dodatkowy argument w apokryfie, który ukazuje powiązanie

²⁰ Ogólne wiadomości na temat tych dwóch grup kapłańskich oraz całego personelu świątynnego w starożytnej Babilonii w: W. SALLABERGER, W. HUBER VULLIET, «Priester. A. I. Mesopotamien», w: *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, t. 10, red. D.O. Edzard, Berlin 2003-2005, s. 617-640; McEvan zebrał i przeanalizował teksty źródłowe dotyczące kapłaństwa i świątyni w Babilonii w okresie hellenistycznym. G.J.P. MCEVAN, *Priest and Temple in Hellenistic Babylonia* [Freiburger altorientalische Studien 4], Wiesbaden 1981.

²¹ Krytykując magię i astrologię babilońską, autor *Księgi Czuwających* (1Hen 1–36) przedstawił babilońskich kapłanów praktykujących tego rodzaju wiedzę jako zbuntowane przeciw Bogu upadłe anioły. H. DRAWNEL, *The Aramaic Astronomical Book from Qumran: Text, Translation, and Commentary*. Oxford 2010, § 1.8.

²² H. DRAWNEL, *An Aramaic Wisdom Text*, s. 333-336.

pomiędzy pełnieniem władzy królewskiej a wykształceniem skrybalnym. Lewi bowiem jednoznacznie poleca swoim synom (uczniom), aby studiowali sztukę pisarską i mądrość oraz uczyli ich swoje dzieci (ww. 88.90.98). Według Lewiego mądrości nie znajdują obce wojska plądrujące kraj, lecz ukryte miejsce jej przebywania będzie dostępne jedynie dla tego, kto podejmuje wysiłek jej poszukiwania (ww. 95-97). Warto zauważyć, że termin *spr* „sztuka pisarska” w odniesieniu do treści apokryfu oznacza całość wiedzy kapłańskiej i metrologicznej przekazanej przez Izaaka Lewiemu, a zatem dotyczy jednoznacznie treści wykształcenia kapłańskiego. Wydaje się więc uzasadnionym stwierdzenie, że wykształcenie kapłańskie było częścią wykształcenia pisarskiego, do którego aramejski termin *spr* jest nawiązaniem. W tym kontekście z pewnością nieprzypadkowym jest przedstawienie kapłana Ezdrasza jako pisarza w biblijnych księgach Ezdrasza i Nehemiasza (Ezd 7,11.12.21; Ne 8,9.13; 12,26). Biblijny wizerunek Ezdrasza jednoznacznie pokazuje, że lewickie kapłaństwo genealogiczne w okresie perskim powiązane było z wykształceniem i zawodem pisarza w Babilonii, skąd Ezdrasz przybył do Jerozolimy (Ezd 7,6).

Zachęta do studiowania sztuki pisarskiej i mądrości powiązana jest w poemacie Lewiego z nakazem postępowania zgodnego z prawdą (w. 85: *qwšt'*) i sprawiedliwością (w. 85: *šdqh*). Używając języka metafory, Lewi twierdzi, że jeśli jego synowie będą siali prawdę, to owoc ich żniwa będzie błogosławiony i dobry (w. 86). Następny werset apokryfu (w. 87) przytacza przysłowie o podobnej treści, według którego każdy, kto siewo dobro, zbiera dobro, a kto siewo zło, jego owoc powróci do niego. Jakkolwiek bezpośredni kontekst nie wyjaśnia tych odniesień Lewiego do postępowania sprawiedliwego, prawego i dobrego, to jednakże w perspektywie całego apokryfu takie postępowanie związane jest z wykonywaniem funkcji kapłańskiej, królewskiej i urzędniczej w Izraelu, a więc wchodzi w zakres funkcjonowania porządku religijnego i społecznego. Poprawne wykonywanie swych funkcji wiedzie więc do podtrzymywania tego porządku i jest jego elementem, co wyraźnie podkreśla Izaak w swojej instrukcji zwróconej do Lewiego: [Wszystko, cokolwiek] *czynisz, czyn w należyтым porządku (bsrk) [według miary] i według wagi* (w. 30).

KONKLUZJA

Lewi jest kapłanem, który studiuje, uczy się swojego zawodu pod kierownictwem Izaaka. Obraz kapłana jako studenta ukazuje współczesnemu

czytelnikowi rys kapłański, sugerowany przez niektóre teksty biblijne, które mówią o kapłanie jako o tym, który posiada wiedzę o Bogu i Jego prawach oraz przekazuje je ludowi. W Pwt 33,10 Mojżesz nakazuje kapłanom, potomkom Lewiego, aby byli nauczycielami nakazów Bożych i Prawa Bożego w Izraelu (podobnie Kpł 10,11). Podobnie Malachiasz, cytując wcześniej przykład Lewiego, mówi dalej, że *wargi kapłana powinny strzec wiedzy, a wtedy pouczenia będą szukali u niego, bo jest on wysłannikiem Pana zastępów* (Ml 2,7; por. Ez 7,26). Ten obraz biblijny jednak nie tłumaczy jak kapłani zdobywali wiedzę konieczną do ich posługi kapłańskiej. Treść *Wizji Lewiego* ukazuje właśnie ten proces, nieobecny w *Starym Testamencie*, a zarazem przedstawia sposób budowania tożsamości kapłańskiej poprzez ukazanie protoplasty rodu kapłańskiego jako idealnego kapłana, na przykładzie którego mają się wzorować kolejne pokolenia kapłańskie.

Analizując *Wizje Lewiego*, nietrudno było zauważyć najistotniejsze cechy charakterystyczne przypisane Lewiemu przez anonimowego kapłana, autora apokryfu. W swojej błagalnej modlitwie Lewi jest przedstawiony jako pobożny kandydat do kapłaństwa, jako Boży sługa, który zabiega o czystość rytualną powiązaną z moralną postawą nawrócenia i kroczenia drogami Bożymi. W sytuacji obecnego w modlitwie dualizmu pomiędzy zwodniczym szatanem a duchem świętości Lewi opowiada się za duchem świętości, który prowadzi do Bożej mądrości. Dualizm ten obecny jest w świecie w dwóch przeciwstawnych królestwach: królestwie kapłańskim oraz w królestwie miecza. *Wizje Amrama*, czyli pokrewny aramejski dokument znaleziony w Qumran, przenosi ów dualizm w świat aniołów, podzielony na aniołów ciemności i aniołów światłości. Jakkolwiek *Wizje Lewiego* zachowują jedynie fragmenty tych dwóch wizji, to jednak ich obecność w tym dokumencie kapłańskim wskazuje na apokaliptyczny wymiar kapłaństwa lewickiego, czyli wymiar, który jest nieobecny w *Starym Testamencie*. Początkujący dualizm wraz z wizjami wskazuje na bliskie powiązanie kapłaństwa lewickiego z nurtem wczesnej literatury apokaliptycznej, przedstawionej w najstarszym żydowskim dziele apokaliptycznym, jakim jest etiopska *Księga Henocha*, a zwłaszcza jej najstarsze warstwy, czyli kalkulacje *Księgi Astronomicznej* (rozdz. 72-82)²³ oraz mit o upadłych aniołach (rozdz. 6-11) w *Księdze Czuwających*. Dodatkowym elementem łączącym *Wizje Lewiego* z apokaliptyczną *Księgą Henocha* etiopskiego jest obecny w obydwu dziełach wpływ kultury babilońskiej na pisarzy żydowskich. Ponadto dydaktyczna sekcja metrologiczna obecna w *Wizjach Lewiego* wykazuje wpływ metrologicznych list leksykalnych stoso-

²³ Na temat relacji tematycznych i leksykalnych pomiędzy *Wizjami Lewiego* a *Aramejską Księgą Astronomiczną*, zob. H. DRAWNEL, «Priestly Education in the Aramaic Levi Document (*Visions of Levi*) and Aramaic Astronomical Book (4Q208-211)», *Revue de Qumran* 22:2006, s. 547-574.

wanych w edukacji pisarzy babilońskich przez cały okres istnienia literatury pisma klinowego. W przypadku *Astronomicznej Księgi Henocha* z Qumran (4Q208-4Q211) wpływ kultury babilońskiej jest widoczny w obliczeniach ruchów księżyca wzorowanych na czternastej astronomicznej tabliczce serii astrologicznej nazywanej *Enūma Anu Enlil*. W micie o upadłych aniołach natomiast rodzaje wiedzy przekazywanej przez upadłych aniołów ludzkości (1*Hen* 8,3) wskazują jednoznacznie, że żydowski autor *Księgi Czuwających* ukazał babilońskich kapłanów *āšipu*, czyli lekarzy i egzorcystów, jako upadłe anioły zbuntowane przeciwko Bogu Izraela.

Przedstawienie kapłaństwa lewickiego za pomocą terminologii królewskiej oraz przyporządkowanie mu funkcji władzy administracyjnej wydaje się wpisywać w obraz sytuacji społeczno-politycznej okresu perskiego i wczesnohellenistycznego, kiedy to arcykapłan stał na czele powygnaniowej wspólnoty żydowskiej w Judei. Jakkolwiek nie mogło być w tym czasie mowy o suwerenności politycznej niewielkiej prowincji w imperium perskim czy hellenistycznym, *Wizje Lewiego* ukazują, w jaki sposób nadzieje wiązane z nieistniejącą dynastią dawidową zostały częściowo przeniesione na arcykapłana oraz na kapłaństwo lewickie. Należy jednak zauważyć, że dokumenty qumrańskie, które przynależą do końcowej fazy tego procesu reinterpretacji nadziei mesjańskich, mówią nie o jednym, lecz o dwóch mesjaszach, mesjaszu Aarona i mesjaszu Izraela (CD XII 23; XIV 19; XIX 10-11; XX 1; 1QS IX 11), choć wydaje się, że rola mesjasza kapłańskiego wydaje się być w tych dokumentach bardziej znacząca.

Kapłaństwo genealogiczne sięgające czasów Lewiego i jego synów jest z pewnością anachronizmem w stosunku do tekstów biblijnych, który powiązany jest z faktem, że potomkowie Lewiego w *Starym Testamencie* podzieleni są na kapłanów oraz lewitów, którzy nie mieli dostępu do ołtarza. Trudno wątpić, że autorem *Wizji Lewiego* jest kapłan, którego troską było poprawne wykształcenie przyszłych pokoleń kapłanów; dydaktyczny charakter całego apokryfu jest z tego powodu mocno podkreślony. Autor apokryfu sięga do protoplasty rodu kapłańskiego, reinterpretując jego obraz biblijny po to, by elementy edukacji kapłańskiej powiązać z początkami genealogicznymi tegoż kapłaństwa oraz po to, by patriarcha kapłański mógł przemówić do swoich synów (studentów) w sposób autorytatywny w sprawach edukacji i tradycji kapłańskiej. Dlatego też Lewi przedstawiony jest jako gorliwy student i wykonawca zasad endogamii, liturgii ofiarniczej oraz wiedzy metrologicznej powiązanej z posługą przy ołtarzu. Ponadto Lewi w swoim poemacie mądrościowym przedstawia jako nauczyciel Józefa, prezentując go jako wywyższonego nauczyciela skrybalnego oraz rysując obraz idealnego nauczyciela mądrości po to, by ukazać wykształcenie kapłańskie jako element wykształ-

cenia mądrościowego i pisarskiego w ogólności oraz podkreślić wagę przekazu wiedzy kapłańskiej z ojca na syna w obrębie rodziny lewickiej. Ponadto końcowa mowa Lewiego w apokryfie (ww. 99-104) podkreśla ścisły związek między zdobywaniem wiedzy a zachowaniem uprzywilejowanej pozycji władzy w społeczeństwie. *Pouczenia Qahata* (4Q542), syna Lewiego, dodatkowo rozbudowują tematykę przekazu wiedzy oraz ukazują to samo powiązanie pomiędzy przekazem wiedzy i odpowiedniej postawy moralnej z ojca na syna, a zachowaniem pozycji władzy.

Aramejski apokryf *Wizje Lewiego* przechowywany był w bibliotece qumrańskiej aż do roku 68 po Chr., kiedy to wspólnota esseńska opuściła raz na zawsze niewielką osadę nad Morzem Martwym, a manuskrypty ukryła w sąsiednich grotach. Można więc śmiało założyć, że apokryf ten był studiowany przez esseńczyków, a prawdopodobnie też przez kapłanów z Jerozolimy aż do momentu rewolty antyrzymskiej. Taki rozdział chronologiczny prowadzi do pytania o możliwy wpływ tego rodzaju literatury kapłańskiej na rodzące się w tym czasie chrześcijaństwo. Należy zauważyć, że autor *Listu do Hebrajczyków* dokonał zabiegu literackiego podobnego w swojej głównej linii do autora kapłańskiego *Wizji Lewiego*. Podobnie jak Lewi, Jezus Chrystus nigdy nie spełnił żadnej funkcji kapłańskiej przy ołtarzu w Jerozolimie, która by go kwalifikowała jako kapłana, niemniej jednak autor *Listu do Hebrajczyków* nie zawahał się nazwać Jezusa arcykapłanem. Przedstawienie więc Jezusa jako arcykapłana miłosiernego i godnego zaufania, który przekroczył niebiosa i wszedł do miejsca świętego świętych z własną krwią, wymagało od autora listu reinterpretacji postaci i życia Jezusa w kluczu kapłańskim. Oczywiście list podkreśla odmienny rodzaj kapłaństwa Chrystusa, które z definicji nie mogło być uznane za genealogiczne, niemniej obraz Jezusa arcykapłana w tym liście jest budowany przy użyciu kategorii kapłaństwa lewickiego.

Wydaje się, że niektóre elementy kapłaństwa Jezusa w *Liście do Hebrajczyków* należy interpretować jako dążenie do ukazania wyższości kapłaństwa Jezusa nie tylko nad kapłaństwem lewickim, to znaczy tym, które przedstawione jest na kartach *Starego Testamentu*, lecz również nad idealnym kapłaństwem Lewiego, czyli tym, które przewyższa swą doskonałością kapłaństwo lewickie. Ponieważ niemożliwa jest w tym miejscu dokładna analiza wzajemnych zależności pomiędzy tymi tradycjami, jeden przykład niech posłuży nam za punkt wyjścia do dalszych badań. Lewi w *Wizjach Lewiego* jest przedstawiony jako kapłan dziedziczący tytuły Melchizedeka, kapłana Boga Najwyższego i króla w jednej osobie. Jego konsekracja kapłańska w strukturę rytu włączyła, oprócz inwestytury i „wypełnienia rąk”, również przyjęcie dziesięciny od Jakuba (w. 9), czyli gest, który również przypomina Melchizedeka przyjmującego dziesięcinę od Abrahama. Wydaje się więc rzeczą zamierzoną przez

autora *Listu do Hebrajczyków* odwołanie się do Rdz 14,18-20 po to, by ukazać proces odwrotny do tego, który przeprowadził autor *Wizji Lewiego*. W Hbr 7,4-10 kapłani lewici przyjmujący dziesięcinę porównani są z Melchizedekiem, który tę dziesięcinę wydziela Abrahamowi. W ostatnich dwóch wersetach tej perykopy autor listu odwołuje się do Lewiego, który chociaż jeszcze się nie narodził, to jednak przez Abrahama składa już dziesięcinę Melchizedekowi. Takie stwierdzenie podporządkowuje Melchizedekowi nie tylko kapłaństwo lewickie, lecz również jego protoplastę, który odziedziczył tytuł „kapłana Boga Najwyższego” w *Wizjach Lewiego* właśnie w kontekście przyjęcia dziesięciny w ramach rytu konsekracji kapłańskiej. W ten sposób motyw dziesięciny ukazujący wyższość Melchizedeka nad kapłaństwem lewickim (Hbr 7,4-10) burzy argumentację *Wizji Lewiego* oraz ukazuje wagę przyjęcia dziesięciny w kontekście dyskusji nad wartością zbawczą kapłaństwa (Hbr 7,11), którego protoplastą jest przecież Lewi. Argument dziesięciny, który był powszechnie deprecjonowany jako nieistotny przez komentatorów *Listu do Hebrajczyków*, jawi się jako rozstrzygający w dyskusji nad wyższością kapłaństwa Melchizedeka i skutecznością zbawczą kapłana według obrządku Melchizedeka.

BIBLIOGRAFIA

- ASCHIM A., «Melchizedek and Levi», w: *Dead Sea Scrolls: Fifty Years after their Discovery: Proceedings of the Jerusalem Congress, July 20–25, 1997*, red. L.H. SCHIFFMAN, Jerusalem 2000, s. 773-788; DRAWNEL H., *An Aramaic Wisdom Text from Qumran: A New Interpretation of the Levi Document* [Supplements to the Journal for the Study of Judaism 86], Leiden 2004; DRAWNEL H., «Priestly Education in the Aramaic Levi Document (*Visions of Levi*) and Aramaic Astronomical Book (4Q208–211)», *Revue de Qumran* 22:2006, s. 547–574; DRAWNEL H., «Edukacja kapłanów w Izraelu w świetle babilońskiej tradycji skrybalnej (*Księga Wizji Lewiego* 24; 31–47)», *RT* 54:2007, z. 1, s. 49–68; DRAWNEL H., «Władza arcykapłana w Izraelu we wczesnym okresie hellenistycznym: pomiędzy historią a kapłańską ideologią dydaktyczną», w: *Polityka a religia. Przyszłość Cywilizacji Zachodu*, red. P. Jaroszyński, Lublin, s. 297-319; DRAWNEL H., «Oryginalny tekst i polskie tłumaczenie aramejskich *Wizji Lewiego*», *RT* 55:2008, s. 83–124; DRAWNEL H., «Królewskie kapłaństwo w aramejskich *Wizjach Lewiego*. Melchizedek oraz kapłańska τελείωσις (Hbr 7,11)», w: *Królestwo Boże: dar i nadzieja* [Analecta Biblica Lublinsia 3], red. K. Mielcarek, Lublin, s. 49–61; DRAWNEL H., *The Aramaic Astronomical Book from Qumran: Text, Translation, and Commentary*. Oxford 2010; GESCHE P.D., *Schulunterricht in Babylonien im ersten Jahrtausend v. Chr.* [Alter Orient und Altes Testament 275], Münster 2001; GREENFIELD J.C., STONE M.E., «Remarks on the Aramaic Testament of Levi from the Geniza», *Revue biblique* 86:1979, s. 214-230; HOLLANDER H. W., JONGE M. DE, *The Testaments of the Twelve Patriarchs: A Commentary* [Studia in Veteris Testamenti Pseudepigrapha 8], Leiden 1985; JONGE M. DE, *The Testa-*

ments of the Twelve Patriarchs: A Critical Edition of the Greek Text. In Cooperation with H. W. Hollander, H. J. de Jonge, Th. Korteweg [Pseudepigrapha Veteris Testamenti Graece 1/2], Leiden 1978; McEVAN G.J.P., *Priest and Temple in Hellenistic Babylonia* [Freiburger altorientalische Studien 4], Wiesbaden 1981; MILIK J.T., *The Books of Enoch: Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*, Oxford 1976; PUECH É., *Qumrân Grotte 4 – XXII: Textes araméens. Première partie: 4Q529-549* [Discoveries in the Judaean Desert 31], Oxford 2001; ROBSON E., «The Tablet House: A Scribal School in Old Babylonian Nippur», *Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale* 95:2001, s. 39–66; ROBSON E., *Mathematics in Ancient Iraq: A Social History*, Princeton 2008; SALLABERGER W., VULLIET W.H., «Priester. A. I. Mesopotamien», w: *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, t. 10, red. D.O. Edzard, Berlin: 2003-2005, s. 617-640; SJÖBERG Å.W., „The Old Babylonian Eduba”, w: *Sumerological Studies in Honor of Thorkild Jacobsen* [Assyriological Studies 20], Chicago 1975, s. 159-179; STONE M.E., «Ideal Figures and Social Context: Priest and Sage in the Early Second Temple Age», w: *Ancient Israelite Religion: Essays in Honor of Frank Moore Cross*, red. D.J. Miller, Philadelphia 1987, s. 575-586; STONE M.E., GREENFIELD J.C., «4Q213 and 214», w: *Qumran Cave 4: XVII. Parabiblical Texts, Part 3* [Discoveries in the Judaean Desert 22], red. G. Brooke, Oxford 1996, s. 1-72, Pls. I-IV; VANSTIPHOUT H.L.J., «On the Old Babylonian Eduba Curriculum», w: *Centres of Learning: Learning and Location in Pre-Modern Europe and the Near East* [Brill's Studies in Intellectual History 61], red. J.W. Drijvers, Leiden 1995, s. 3-16; VOLK K., «Edubba'a und Edubba'a-Literatur: Rätsel und Lösungen», *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 90:2000, s. 1-30.